

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક.

ભારતભુવન થીએટર—અમદાવાદ.

સર્વ હક પ્રસિદ્ધ કરનારને સ્વાધીન છે.

આવૃત્તિ ૪ થી.

પ્રત ૫૦૦૦

સંવત ૧૯૭૮

સન ૧૯૨૨

નૅન એડવોકેટ પ્રોન્ટીંગ પ્રેસ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૬૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રસિક મણી

વિષય ૬ - : ૨-૧

મુખ્ય પાત્રો

- મણી.....ભાઈદાસની પુત્રી, રસિકની પત્ની.
 ગંગા.....મણીની મા, ભાઈદાસની પત્ની.
 ભાઈદાસ.....સુરતનો એક વણિક.
 કાલિદાસ.....મણીને પરણવા તૈયાર થએલો સુરતનો
 એક વૃદ્ધ વણિક.
 રસિક.....મણીના પતિ.
 મોહન.....રસિકનો ભાઈ.
 રતન { .....કાલિદાસની પત્ની.
 પ્રેમબાઈ {
 દામોદર.....મણીનો કાલિદાસ સાથે વિવાહ કરાવનાર દલાલ.
 નવનિતરાય.....સુરતનો એક નાગર વકીલ.
 ગુલાબ.....કાલિદાસની ભત્રીજી, રસિકની કાકી.
 કલ્યાણદાસ.....રસિકનો કાકો.
 બરજેરજી.....એક ડાક્ટર, નવનિતરાયનો મિત્ર.
 બચુ.....બરજેરજીની સ્ત્રી.
 કમળા.....નવનિતરાયની પત્ની.
 રાજરામ.....એક સ્વદેશાભિમાની ગ્રહસ્થ, નવનો મિત્ર.
 ભાઈ.....કલ્યાણદાસનો રસોઈગ્રા.
 દોશદાર, સિપાહી, જંગમ, જુરફ, વકીલ, વગેરે, વગેરે.

નાટકનો ટુંક સાર

અંક ૧ લા.

સુરત શહેરમાં રહેતા ભાઈદાસ નાણુવટી નામના એક લોભી બાપને ઘેર મણીએ જન્મ લીધો હતો, યોગ્ય ઉંમરની થતાં તેજ શહેરના પોતાનીજ જ્ઞાતિના માતા પિતા વગરના રસિક નામના પોતાથી બે વર્ષે મોટા એક કેળવણી લેતા યોગ્ય અને પૈસે ટકે સારી રીતે સુખી યુવાન સાથે તેનું 'વેસવાળ થયું' હતું બનાવ એવો બન્યો કે, રસિકનો પૈસો એકાએક બેંક ભાંગી પડવાથી નાશ પામ્યો, કાલિદાસ દેસાઈ નામનો એજ જ્ઞાતિનો સાઠ વર્ષનો એક વૃદ્ધ ડોંસા આ વખતે બે સ્ત્રીઓ પર ત્રીજી કરવા તૈયાર થયો; પૈસાવાળો હોવાથી ડા. પાંચ હજાર એ કામ માટે બૂદા કહાડયા, ભાઈદાસ લલચાયો અને મણીને કાલિદાસ સાથે પરણવા લેખિત કબુલાત આપી. પ્રેમી રસિક મણીને ઉવટનોજ મળી લેવા છુપી રીતે લાગ જોઈ ગયો. મણીનું દુઃખ તે જોઈ શક્યો નહિ, નવનિતરાય નામે સારી કેળવણી પામેલા સારા વિચારના અને હાલ સુરતમાં વકીલાત કરતા પોતાને ઓળખતા, એક જાણીતા વકીલ પાસે તે ગયો તેની સાદા માગી જે આપવા તેણે કબુલ કર્યું. આ પ્રમાણે મણીને ઘેર જતાં કાલિદાસના વરઘોડામાં નવનિતરાય વકીલ જોવામાં આવ્યા, વરઘોડો માંડવે આવતાં નવનિતરાયે કરેલી સુક્તિ પ્રમાણે કન્યા માંડવામાં આવીજ નહિ સાજનમાં હો ! હા ! થઈ રહ્યો. વૃદ્ધ વિધવા વરરાજા ગુસ્સાભેર પોતાના થનાર સસરા તરફ લાકડી લઈ ધસ્યા, નવનિતે સર્વને શાંત પાડ્યા; અને પોતાને નામે મણીને બોલાવી, મણીએ હિંમતથી એ પોતાના દાદા જેવડા ડોંસાને પરણવા ચોખ્ખી ના કહી. ભાઈદા સતેની ઉપર ગુસ્સે થઈ જોર જૂલમથી તેને પાટે બેસાડવા જાય છે, તેટલામાં નવનિત વચમાં પડ્યો, ભાઈદાસનેજ હાથે લખાયેલી કબુલાતને આધારે તેણે ભાઈદાસ તથા કાલિદાસ

પર સરકારી રાજ્યમાં ગુલામને રૂપે છોકરી વેચવાનું તથા લેવાનું તહેામત મૂકી કોર્ટમાં મળી તરફથી ફરીયાદ કરી અનેને શિક્ષા કરાવવા જણાવ્યું. આ ધારતીથી વૃદ્ધ વરરાજ નવનિત ઉપર ગુસ્સે થતાં તથા ખરચાએલા પૈસા માટે અફસોસ કરતા બિચારા ઘર તરફ પાછા ફર્યા. રસિક હાજરજ હતો નવનિતે લાઈદાસને પોતાના હાથમાં આવેલો જોઈ આ બંનેનું લગ્ન તેજ વખત કરી આપવ કહ્યું. અચાનક રીને ફસાઈ ગયેલા લાઈદાસે તે કબુલ કર્યું અને રસિક-મળી, નિરંતરને માટે જોડાયાં.

અંક ૨ જો.

કલ્યાણદાસ દેસાઈ રસિકના કાકા હતા. રસિક તથા તેનો નાનાં લાઈ મોહન અચાનક નિર્ધન થઈ જતાં અહીંજ ઉછર્યા હતા. આ ઘરમાં મળી આવી. મળીની કાકીસાચુ ગુલાબ કાલિદાસ ડોસાની ભત્રીજી હોવાથી તે મળી ઉપર દ્વેષ રાખવા માંડી પોતાના ધણીને મળી વિરૂદ્ધ લાંભેરી રસિક ઉપર ગુસ્સો કર્યો, આ ગુસ્સો સહન ન કરી શકવાથી રસિકે ભણતર પડતું મૂકી કાંઈ નોકરી શોધી કાઢાથી જૂદા રહેવાનો વિચાર કીધો, મળીએ અભ્યાસ આગળ ચલાવવા આગ્રહ કર્યો; કાંઈ વિધન ન આવે તેટલા માટે નવનિતરાય વકીલ જે આ વખતે મુંબઈમાં હતા, ત્યાં જઈ અભ્યાસ કરવા પોતાના પતિને કહ્યું, રસિકે તે કબુલ રાખ્યું, અને મુંબઈ ગયો.

મળીએ રસિકને નસાડી મૂક્યો આવો આરોપ ગુલાબે તેનાપર મૂક્યો, કલ્યાણદાસને લાંભેર્યા, અને મળીને ઘર-માંથી કહાડી મૂકી મોહન બિચારો લાભીની આ અવસ્થા જોઈ બહુ ઉદાસ થયો પણ શું કરે! ગરીબડી મળી સાસરેથી નિકળેલી બાપને ઘેર આવી બાપે તેને પોતાની મરજી વિરૂદ્ધ રસિકને પરણવા માટે કહેવાય તેટલાં વચન કહ્યાં, પોતાના ઘરમાં રાખવા સાફ ના પાડી; લાચાર દુઃખી મળી મામાને ઘેર જઈ પોતાના દિવસો પુરા કરવા માંડી.

રસિક મુંઝાઈ પહોંચ્યો, નવનિતે તેનો સારો સત્કાર કર્યો અને રાજારામ તથા ડા. બરબોરજી નામના પોતાના બે મિત્રો મળી તેની ઝોળખાણુ કઢાવી; કુરસદને વખતે આ મિત્રો દેશોત્તરિ ઉપર તકરાર ચલાવતા. રાજારામ નિરંતર પ્રાચીન વિચાર, રિવાજ અને કેળવણી શ્રેષ્ઠ છે એમ સિદ્ધ કરવા મથતો. તેજ વખતે ડા. બરબોરજી હાલના નવા વિચાર, રિવાજ તથા કેળવણી તરફ ઢળતો. નવનિતરાય બન્ને પક્ષ તરફ સમતોલ રહી બેઠિનું રામાધાન કરતો, આ વિવાદમાં રસિકપણુ આનંદથી ભાગ લેતો.

ગુલાબ સ્વભાવે લોબી હોવાથી કાલિદાસ ડોસાનો અં તકાળનો વખત પાસે આવતો જાણી તેની પાસેથી કંઈ મેળવવાની અશાએ એક દિવસ તેને ઘેર ગઈ, ડોસા ઉંઘતા હતા. આ તકનો લાભ લઈ ગુલાબ ઘરેણું ગાંઠાં વગેરે ખોળી કઢાવી લઈ ત્યાંથી પસાર થઈ અર્ધે ક રરતે આવી ત્યાં પાછળ ડોસાને પોલીસ સાથે આવતાં જોયા ‘હવે કયાં જવું?’ કાંઈ સુઝયું નહિ. એટલામાં સામેથી મણીને પાણી ભરી તેના માથાને ત્યાં જતી જોઈ, ગુલાબે પોતાની પાસેનું પોટલું તેને સાચવવા આપ્યું. લોબી મણીએ તે લીધું, અને એક બાજુ ઉભી રહી. કાલિદાસ ડોસાએ ગુલાબની જડતી લેવાની કાંઈ મળ્યું નહિ એટલે નિરાશ થઈ વિદાય થયા મણીએ જોયું કે આ સર્વે ચોરીનો માલ છે તેથી સર્વ ગયા પછી સાસુને પાછો આપતાં તે જોનો હોય તેને હવાલે કરવા શિખામણુ આપી. ગુલાબે આ વખતે વહુને પાછું પોતાને ત્યાં આવી રહેવા વિવેક ખાતર આમંત્રણ કર્યું, મણીએ તે કબુલ કર્યું. અને પાછી સાસરે જઈ રહી. ગુલાબે કાલિદાસનું ઘરેણું પાછું ન આપતાં તે પોતાના ઘરના વાડામાં દાટ્યું. અહીં મોહન એક વખત ગુલાબનો છાંડ રોપતો હતો તેના હાથમાં તે આંચું ગુલાબે એ જાણતાં મોહન પાસેથી ફેસલાવી લઈ લેવા માંડ્યું.

તેણે તે તેને ન આપતાં પોતાની ભાભીને આપ્યું મણીએ ચારીના માલ તરીકે ફરી જોળાયું અને સાસુને વળી શિખામણ આપી. પોતે હવે મોહનને મોઢે ઉઘાડી પડી જશે એવી ખેંઠીકથી મોહનને દૂર કરવાની યુક્તિ ગુલાબે કરવા માંડી, મોહનની માનાં સમચરીને દિવસે તેણે ભટ પાસે સોમલ મંગાવી મોહનના ખાવાના બે લાડુમાં ભેળવ્યું. મોહને માના મરણને દિવસે લાડુ ખાધ નહિ. દયાળુ બાળકે એ લાડુમાંથી એક કાકાને મૂકી દેવા અને બીજે કાલિદાસ ઠાસાને ત્યાં મોકલાવી દેવા ભાભીને કહ્યું; મણીએ તેમ કીધું-મુંબ-ધથી રસિક પાસ થવાના સમચારનો તથા મણી અને મોહ-નના ખાનગી ખર્ચ માટે રૂ. સોની નોટ સાથે એક પત્ર આવ્યો હતો તે દીયર ભોળાઈ આનંદથી વાંચતાં હતાં તે વખતે કલ્યાણદાસને ઝેર ચઢ્યું છે એમ જણાવી ભટ તેમને તેડવા આવ્યો, ગુલાબે સર્વ મણી ઉપર ઢોળી પાડ્યું થોડીવારમાં કાલિદાસ મરણના સમાચાર આવ્યા; તે પણ ગુલાબે મણી માથે ઢોળી પાડ્યું કલ્યાણદાસને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા અને મણીને પોલીસે કેદ પકડી.

—:૦:—

અંક ૩ જો.

રસિકે ખેંઠીડરની પરીક્ષા મોટી ફતેહ મંદીથી પસાર કરી અને નવનિત, રાબરામ તથા બરબેરજ સાથે વધારે આનંદથી દેશોત્તરિના તેમના થના વિવાહમાં ભાગ લેવા માંડ્યો. અણચિંતા તેને મણી પકડાયાના સમાચાર તાર તથા છાપા મારફત મળ્યા. નવનિતરાયે તેને ધીરજ આપી તથા તે રસિકને લઈ મણીની બહારે સુરત રવાના થયો.

જે ભટે ઝેર આણી આપ્યું હતું, તેને ગુલાબે રસિકની મુંબધથી મોકલેલી નોટ અનાયાસે હાથમાં આવતાં આપી હતી, મૂખ ભટના હાથમાં નોટ આવતાં રાતના બાર વાગ-

વાને શુભારે રસ્તામાં ખુશી થતો જતો હતો તેવામાં સિપાહી તેને પકડ્યો, અને પોતાની શેઠાણીએ આપી છે એવું કહેવાથી ખાતરી કરવા શુભાળ પાસે લઈ ગયો, શુભાળ બજારમાં અને પોગળ પુટશે એ પછીકે નોટ વિષે કાંઈ બહુતી નથી એમ બોલી. મોહન બહુચિતો આવી ચડ્યો અને નોટ જોઈ જોળખી શુભાળપર રીસે બળેલા બાટે મોહન પાસે બધી વાત ફેલી દીધી અને પોતાને બચાવવા આજીજ કરી બાબી નિર્દોષ છે એમ બહુતાં દીયર મલકાવે. અને બાબીને છોડવવા સુક્તિ કરવા મંડ્યો.

સેશન્સ કોર્ટમાં કાલિદાસનું ખૂન તથા કલ્યાણદાસનાં ખૂનની કોશીશ એમ બે વાંક માટે મળીની તપાસ ચાલી નવનિતરાય મળી તરફથી હાજર થયા મોહન તેમને મળી શક્યો નહોતો, અને તેથી તે હજી અધારામાંજ હતાં દરેક સાક્ષી તથા પૂરાવા મળી વિરૂદ્ધ ગયા, નવનિતરાયે કેસ સુલ્તવી રાખવા આજીજ કરી પણ વધારે વખત જડજે આપ્યો નહિ અને જુરીને ચાર્જ આપ્યો અને ફેરમેન ગીલ્ટીનો શબ્દ બોલવા ઉઠ્યો તેજ વખતે મોહન આવી પુગ્યો. સાક્ષી તરીકે હાજર થયો અને સર્વની અબાયથી વચ્ચે ખરી બનેલી વાત કહી બટને કવીન્સ એવીડન્સ બનાવી છોડવામાં આવ્યો અને તેણે બાકી રહેલી શંકા દૂર કરી. મળીને છોડી મૂકવામાં આવી અને શુભાળ સામે વારંટ નિકળ્યું.

કલ્યાણદાસ જે આ વખતે કોર્ટમાં હાજર હતા તે આ સર્વ ફેરફાર જોઈ અતિશય ઉદાસ થયા. રસિક તથા મોહનને પોતાના વારસ કરી વસીઅતનામું તૈયાર કરી તેની ઉપર સહી કરી તેમણે ધરખાર તબ્દાં અને છેવટના રસિક-મળી તથા મોહનને મળવા ગયા.

આ સર્વ બાબત મૂર્ખ બટ મારફત શુભાળને પહી, હવે તે પસ્તાવા માંડી તેટલામાં પોલિસના સિપાહી તેને પકડવા

આવ્યા, નકકી પોતે ફાંસીએજ જશે એમ બાણી પોતેજ મંત્રાવેલું બાકી રહેલું ઝેર પોતે પી ગઈ પાછલી બારીએથી કુદી પડી રસિકનાં ઘર તરફ રવાના થઈ.

મણી પોતાને સુંદર ઘરમાં નાથની વાટ જોતી બનેલા બનાવોપર વિચાર કરતી બેઠી હતી, ત્યાં રસિક આવી પહોંચ્યો પતિ-પ્રિયા આનંદથી મળ્યાં, મોહન પાસેજ હતો. બાળને જોઈ તેના કોમળ હૃદયામાં આજ મરેલી માતા સાંભરી આવી દિયરનાં હર્ષ-શોકનાં આંસુ લાલીએ ઝાલથી લુછ્યાં, આ વખતે ત્યાં નવનિતરાય, રાજારામ, બરબોરજી ડાકટર તથા મણીનાં માબાપ વગેરે આવી પહોંચ્યાં, નવનિતરાયે કહ્યાણુ દાસનું કહેલું વસિયતનામું સર્વને બતાવ્યું એટલામાં કહ્યાણુ દાસ પોતે છેવટના મેળાપ માટે આવ્યા, કાકાને પોતાના વિચારથી ફેરવવા રસિકે તજવીજ કરી. પણ તે માન્યા નહિ, છેવટ બેબાકળી દુઃખી ગુલાબ ઝેર પીને ત્યાં સર્વની દયા માગવા આવી. રસિક-મણી, મોહનની માફ માગી. તેણે તેને માફ કર્યું પણ અફસોસ! તેજ વખતે ગુલાબ પાછળ પડેલા પોલીસના સિપાહીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા; અંતે વારંટની રૂયે તેને પકડવા જાય છે તેટલામાં પાપમાં કુબેલીએ પોતે પીધેલા ઝેરથી આ દુઃખદાયક અવસ્થામાં સર્વની ફરી ફરી માફ માગતી મરણ પામી.

રસિક--મણી.

અંક ૧ લો.

રસિક—

૧

ખોયું સર્વ ત્રિકાળ વિહવળ હું થયો,
અશરણ નિરાધાર બાળ અસહાય હા બન્યો આજ-ખો.
આશા પામી સહુ નાશ મારી છેક,
છેક થયો નિરાશ દીધો તજ દેવા;
કરડી નજર કરી ડાં અશરણને લુંટી લીધા-ખાં.

રસિક—

૨

નહિ સંપત્તિ કે ઘરખાર જવે! દુઃખથી મુજ અંતર લેશ દ્રવે
શકું સર્વ વિપત્તિ ખીજી હું સહી, પણ ખ્યારી પીડાતી ખમાય નહીં.
અફળ સઠળ મુજ આશ થઈ હવે,
વિપળ સખળ મુજ વીતી ગઈ હવે,
રસીલી પીડાતી ગયાવી દઈ હવે,
શકું ન કદી મુજ સંગ લઈ હવે,
મુખદ્વ ઉપાય સૂઝે ન કંઈ હવે,
માયું મદદ પ્રભુ કોની જઈ હવે.
દુઃખ ભારે મતિ મૂઠ થઈ ન સૂઝે કંઈ, ન રૂચે કંઈ;
શરણ તુજને પ્રભુછું વિપત્ત હરતું.

મણી—

૩

પતિત પાવન કયા કંઈ દે હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા,
વસેલી કૂરતા લઈ લે હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા.
નીચ સ્વાર્થ નીજ સાધવા હરામનાં લઈ દામ,
બેચે નીજનાં બાળકોને પર ઘેર ગુલામ.

ગુલામી હાય આ ધંધો હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા,
હરામી હા ! હસી બેઠો હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા,
કપુત કુળમાં નીપજ્યાં બોલ્યું આપનું નામ.
ગુલામી ધંધાનું છતાં તજે હરામી ન કામ.
નકામી જઈ વસી રીત હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા,
ન પામી બાળકી પ્રીતિ હૃદયમાં હિંદુઓ કેરા.

ભાઈદાસ --

૪

કરગમાં કોટી જે નવ હોય દીકરીનું મોં ક્યાંથી જોય,
ધંધે ધાંપે ધાઓ ભલે પળ એમાં ખાશો ખત્તા,
આવો ધંધો વગર ખોટનો કરો હો જે સત્તા-દી૦
પૂરવ જનમનાં પુણ્ય હોય તો પ્રગટે પંટે બેટી,
ગંડી આપે આપાણને ભરી હિંમતી પેટી-દી૦

મણી—

૫

કરી દયા, મને તાતજી હણે,
છડે હું બાળકી વેરી ના બંના;
શીદ દુઃખી પિતા છાડને કરો ?
શીદ ગરીબને આગમાં ધરો ?
ગળું દબાવીને જીવ લો ભલે,
નવ વિંટળશે વૃદ્ધને ગણે,
રડતી રાખીને હા કહો હસી,
થડું પગે પિતા જાઓ ના ખસી.

મણી—

૬

પૈસાને લોભે બાંધો છો ગાય કસાઈ ઘરમાં,
ફિટ ફિટ કરશે લોકો ઘો છો મણિ મહત્તા કરમાં,
કરોછો મુખ કાળું હાથેથી કર્મ કરી રૂડું;
જીવતી મારો શીદ બાળાને થાશે નવ રૂડું.

રીખાવીને બાળકને મારે ખૂની નીચના નીચ છે,
કદી છિડશે દુનિયા તમને પ્રભુથી નવ છુટશે.

રસિક—

૭

અહાહા પ્યારી તું!
મીઠી સદાય થાય સુખ જાય દુઃખ!
હસી નમી ગમી વહે
આનંદની રેલી હેલી વેલી મારી તું-અ
ઉડે વાસ શુભ તું કુલમાંથી
ધુમ્બુ ભમર હું થઈ તુજ સાથી
મલકાઈ શુભ ગાઈ પૂર લોભાઈ
પ્રિયપ્રાણ સુખ ખાણુ જશ ભાણુ
છળીલી રસીલી જની તું ઘળી તું-અ

રસિક—

૮

શક્તિ સકળ સુખ વ્યર્થ થઈ હાં! દુઃખથી પ્યારી ન
શકું ઉગારી-શ
જીવતી બાળે બાપ ઉઠીને અજગા બાળકી કોણ બચાવે?
નિરાધાર રેસાય હાય એ જોવું રહું દ્રગવારી સારી-શ

કાલિ—

૯

ઘેર જઈ કહેતાં ને વાર છોકરાઓ ખાશે માર
છોકરા—ચુપ, ચુપ—છા.
કાલિ—લટપટ છોડ!
છોકરા—ખટપટ છોડ!
કાલિ—આજ હું બૂલાવીશ ખોડ
છોકરા—ચુપ ચુપ રે ડોસલા તું ચુપ ચુપ રે માર ખાશે
કાલિ—માર માર લે જોડે બચ્યા લે માર
છોકરા—પછી શું થાશે!-ઘેર

મોહન—

૧૦

થયો વખત મરવાનો ડાસો વરરાજા કહેવાય,
જમ ટાંપે કાકાને માથે ક્યારે ઝોંકું ખાય;
બોલતાં પડે, થુ'ક ને ધૂજે,
ડગ મગ ડગ મગ થઈ ગયો પણ પૈસે દોર કરાય—થ૦
ભાન સહુ ગયું, જોર જીવતું;
પણ એ પાપી ગરીબ બાળકી કેરો વેરી થાય—થ૦

પ્રેમબાઈ—

૧૧

આજે જમપૂરી પહોંચાડું રે
કાલિ—ગાંડી શું થાય અલી !
પ્રેમ—સાસુ ખેલી હું પરણાવું રે !
વેલી શું થાય અલી !

પ્રેમ—થઈ ગયેડા

ભગત—ધરડા ઘોડા

પ્રેમ—જશે પરણવા !

ભગત—દહાડા ગણવા

પ્રેમ—ફટ ફટ થાશે !

ભગત—લાડુ ખાશે

કાલિ—છોડ જીવ જાય મારો

ભગત—જમવાનો આવે વારો

કાલિ—ઝાય ઝાય ! ઝાય ઝાય બાપરે ! !

રસિક—

૧૨

નિહાળી આ ભુવન લાગે છે ખંજર
તજી મેના જશે આ કાળપિંજર,
અહીં છે રાક્ષસોની રાજધાની
રક્ષાં તલસી પીવાને લોહી ખંજર-નિં
બળી દવમાં બીચારી પોપટીએ
જશે મારી હૃદય આકારી ખંજર.

મણી—

૧૩

રસિક રસમાં પ્રિયતમ જશમાં હુણું ! હુણું !
 રસિક—મનહર દુઃખહર સુખકર પ્રિયધારી, જાઉં વારી
 બલિહારી હુણું ! હુણું !—૨૦

મણી—અલબેલા મારા ધ્યારા,

રસિક—ઘેલાં ગુણવાળાં મારાં;

મણી—જાઉં બહાલાં હું વારી,

રસિક—મીઠી મીઠી તાણી તારી - ૨૦

મણી—પ્રિયપતિ - -

રસિક—રસવતી રે ! મીઠી વાણી પત્ની !

મણી—ધ્યારા મારા ધ્યારા !

રસિક—તારા રસમાં રમી.

ગુન્નણુ ધ્યારી ?

મણી—હું પ્રાણુ ધ્યારો !

રસિક—ગુવાણુ તારી—૨૦

મોહન -

૧૪

ફાકટ પંખા ખરચી નાંખે
 મૂરખ પાછળ ગાળો ભાખે
 છેવટ દુઃખ નિર્ધન થઈ સાંખે
 નહિ જય પણ થાશે હો-હો-હો—
 ખાતાં ખુટશે ફિટફિટ કરશે
 થાશે કરજી દુઃખિયો મરશે
 નવ જમણુ કરીને કેા તરશે
 બાશે પન પાછલ હો-હો-હો—

મોહન—

૧૫

દીધા દાટી નો આજ મને ન્યાતમાં,
 એકાં જુકા શાક દાળ અને ભાતમાં—દી૦

મહાદેવજીને બીચી ચઢે તેમ
 પતવાળી પડી માથે રાતમાં—દી૦
 જમણું રહ્યું ધણું આપણે તો નાઠા
 કાછડી અઘોરિયું હાથમાં—દી૦

રસિક—

૧૬

હાય ! હિંદુ લુટાય હાય ! હિંદુ લુટાય !
 હાય ! એનાં પરનાર સદુ નારા થઈ જાય.
 સારં કામે કાડી એકે ન અપાય
 ઉધે રસતે ઉડાડી દ્રવ્ય ખુશી ખુશી થાય—હાય૦
 ધાય રાજતા બીખારી હિંદુ હાય !
 નહિ લળી મળી રૂડી શિખામણો કદી મનાય-હાય૦

ગુણિકા—

૧૭

નધરા ગિજારા જોગનવા
 જાઓજી બાલમ તુમ હમરો ના બોલો મોરા-સ૦
 તુમ અઓરનસે પ્રીત લગાઈ
 હમરી ન લીની એક ખબરીઆ
 અઓસે સોહાગકો આગ લગો
 મોરા જીયરા ક્યોં જલાયા જોગનવા-જ૦

ગુણિકા—

૧૮

બાદિલા બેગે આયોરે મોરં જોગન બીતો જાય--ખ૦
 ચંદ્ર તોરી ચાંદની સુતી પલંગ બિછાય,
 જખ જાણું તખ એકલી મરૂં કટારી ખાય--બે૦
 પ્રીતમ પ્રીત લગાયકે છોડ ગયે પરદેશ
 જાણું વાંકે ચાદમે લઉં જોગનકા બેશ-બે૦

મણી—

૧૯

નહિ પડે કંઈ ચેન પિયુ મને, હાય !
 મરણતણું શરણુ છેવટ રહું
 અશરણુ બની હાય.... .... નહિં
 માળ જપી હું હરહમ પિયુ પિયુ !
 પૂરી ન આશ પડી કંઈ મારી
 હારી હવે તો મરું ઝંર ખાઇ— નહિં

સીઓ—

૨૦

મણી વહુનાં મારે તમે સાંભળો છો કે ના ?
 તમારે કાન છે કે કાઠીયાંરે તમે સાંભળો છો કે ના ?
 તમારે નાક છે કે નાજિયાંરે તમે સાંભળો છો કે ના ?
 અમને ભૂખે લમ્મર આવેરે તમે સાંભળો છો કે ના ?
 અમને તરસે તમ્મર આવેરે તમે સાંભળો છો કે ના ?

સીઓ—

૨૧

આજ ભરિયા સરોવર છલિયાંરે આનંદ લયો,
 આજ કાચી કેરી પાકીને આનંદ લયો,
 આજે દુશ્મનની છાતી કાઠીરે આનંદ લયો,
 આજ કોઈ કહે કલ્યાણદાસ ભાઇ જૂઠારે આનંદ લયો
 આજ ભત્રિજો પરણાવી ઉઠ્યારે આનંદ લયો.

સીઓ—

૨૨

ચલરે ગાગર ચલરે ગાગર જમનાજી જમજો
 જમનાજી રણીયામણરે ગાગર ધુમે—ચલરે
 પાણીમાં જાઉં તો મને તડકોરે લાગે
 સાહેબા ચંરદવો બંધાવો રે ગાગર ધુમે—ચલરે
 ચેરીએ ચાલું તો મને કાંટારે લાગે
 સાહેબા ગાલીચા ઢળાવોરે ગાગર ધુમે—ચલરે

મણી—

૨૩

તું હરિ તું હરિ મોટો સહુથી આશા પૂરે ભાવેરે
 કીડીને કણ હાથીને મણ કો સ્થળઠાલી નવ તુજના વણ
 દુઃખિયાને સુખિયા સહુ કેરો તું પ્રભુ ખેલી કહાવેરે—તું
 જ્યાં ત્યાં સહુને સરખાં લેખે મોટું નાનું કોઈ ન દેખે,
 છે ખરી છે માયા તારી, તું તુલ કોઈ ન આવેરે—તું

મણી—

૨૪

લાચાર જીવનહાર છે દુઃખથી ખિમાર છે
 આધાર નિરાધાર વિદેશ જનાર છે—લા
 હું ભાગ્યહીણી કાજ પામે પ્રાણ આવું દુઃખ,
 હજાર છે ધિકાર જીવન આ અસાર છે—લા
 કરૂણા નિધિ કંઈ તો કૃપાકર તું અમો પર આજ
 ઉદાર પાલનહાર છે દીનનો દાતાર છે—લા

મોહન—

૨૫

ન જા તું ભાઈ આમ છોડી ! છોડી મને બહાલા-ભા
 રસિક-ભાભી તારી લેશે તારી સદા રૂપી સંભાળ પ્યારા,
 મણી-બહાલા ચિંતા ના કરો કંઈ,
 રસિક-આંખેથી ન આંસુ હવે ઢાળ મારા બાળા બ્રાતા-ભા
 મોહન—છુટા તુજથી થતાં મુજ મનમાં કંઈ કંઈ થઈ
 જાય બહાલા

મણી—ખાપુ છોડો એમને,

રસિક—જવા દે વખત વહી જાય;

મોહન—ના છોડાય પ્યારા—ભા

રાજરામ—

૨૬

બનશે મજેના ફક્કડજી ગજવામાં નહીં પાઈ
ફરશે પુલાતા ચક્ષમાં પેરી છાતી કાઢી લાઇ !
ઘર સળગાવે પાપી પોતાનું ને નાચે;
ધુળ મુખમાં લઈને લાડુ કઢીને રાચે
અંગ્રેજ બની જઈ લખડે ચાલે સોટી સારી સારી—ખૃ

બરજોરજી—

૨૭

ચલ તું આવ લે ગતલાવ આવો ફક્કડ કેસ,
પેરી મોતી ટરબન આવ્યા બાજુ કડાડ્યો વેશ;
ઈશુ સી યુ વીલ બી ગ્લેડ ટુ સી ધીરા સૂટ ?
કેસી ફક્કડ કેપ બનાઈ કેસા હય એ ખૂટ !
કમ અક્કત કરો હજી નક્કત
સમજી અમ જેવી આવી
તો જાશે જગમાં ફાવી
જો નહીં માનો હોગા આખીર બેડ તુમારા કેશ,

રાજરામ—

૨૮

બેના બેના ના દુઃખી (૨)
ગરથ આપી ગાંડાં છતી આંખે અંધા
મૂરખ ને મૂરખ ના મુખી—ખૃ
કરજદાર થઈને ને અપમાન લઇને
તમારાથી રહેશે સુખી;—ખૃ
કકડતાંને જોઇ પછી રહેશે રોઇ
જશે ધન થશે બહુ દુઃખી;—ખૃ

મોહન—

૨૯

ચોર લોકને ચોરી કરવામાં પડતી શી હથે મજા !
પરતું લૂટી લઈને ખાવા પીવામાં શી હથે—મજા !

જાણી જોઇને ઝેર હળાહળ પીવામાં શી હશે મજા !
 સ્વર્ગ છેડી હાથ નરકમાં જવામાં શી હશે મજા !
 નીતિ મહીં કયું ઝેર વસેછે અનીતિમાં શી હશે મજા !
 આખર છેડી નકટા થઇ ફરવામાં શી હશે મજા !
 ઝેરના કીડા ભરે છે ઝેરમાં આનંદથી,
 જેલના ભવો ફરે છે જેલમાં આનંદથી;
 ખર મીઠી સાકર નહીં ખાશે કદી આનંદથી,
 નર અનીતિ ભર નહીં રહાશે નીતિ આનંદથી !
 જાણે એક કુંભાર ગઢાની સ્વારીમાં શી હશે મજા !

મથુરી -

૩૦

પ્રેમે પત્ર પ્યારા પાઠવુ, લેજો આનંદ આંસુડે વધાવીરે-પ્રે
 વીત્યા દીવનો દોઢાલા ગયો આંસુનો વળત;
 કિડા નિસાના ગયા આજે ગઈ ગુલામી સગન.
 અંતર આશા ઇશ્વરે આજ પુરી નિરવાળુ;
 આંખો ગને એકદમ ધમી મુજ પાને મુજ પ્રાણ-પ્રા
 સુખી કરવા તમને મથ્યો અંતર અણી ઉલ્લાસ;
 વહાલાં છેવટ હું થયો, આજ પ્રભુ કૃપાથી પાસ-પ્રે

મોહન—

૩૧

લાગે રૂપાળી કેવી ભાબી તું ! જોરેજો અરે જો જોરેજો !!
 મુખડું નિહાળી જો ધુંધટરો વાળીજો છુપાવી કીકી કાળી-લા.
 રૂડી જણાય કેવી ! સામી તણાય કેવી !
 જો જો રીસાય કેવી ! ફાકટ ફૂલાય કેવી !
 વાવા ! ચીડાય કેવી !
 જોની જોની બાપુ જોની સામું જોની લેની જોની અરેજોની
 વાહવા ચટકો લટકો મટકો ! હાં— — —લા

નવનિતરાય } આજ આજ આનંદ આનંદ છે.
કમળા

આજ આજ સુખકેરો ચંદ છે.

રંગ રંગ ને ઉમંગ હર્ષ હર્ષ રંગ સંગ,

રાજા—વિદ્યાની મહેર બધે જશ દે

વિદ્યા મળે તો સુખી રમ દે.

બધાં—આનંદ ... . આનંદ

રાજારામ—

૩૩

જાઓ જુઓ યુરોપી સુધારા!

છુટા છેડાના કેસ, જુઠા પ્રીતીના વેશ;

જુવો રખડતાં બાળ, ન માળાપતણી ભાળ—મ૦

નહિ અંજલિ લપકાથી નાસો, છુપાં કાળાં કરમતો તપાસો,

મારી તમાચો ગાલ લાલ, રાખો લેઈ બીજાને ખાડામાં નાંખો;

રડે હકના હિમાચતી બિચારા વહે આંખે હવે આંસુ ધારા,

છતાં જાઓ, અંધ થાઓ, મરો જાઓ ઝેર ખાઓ—જ૦

રાજારામ—

૩૪

હાથમાં લીધો હાથ ને ચાલ્યા

ધુમવા માસ્તર સાબરે, તારો લપકો! ભારેરે ફટફડાટનો,

બાપદાદાનું બેળી બેઠા ડાહ્યાને કહે છે દેમ!

ફીવે દેખી પતંગ ધસે, પડે ધસીને તેમરે—તારો

રેલતી આલે લેડી, બાલે હથેલમાં બાલ,
બાલ છે વાંકા આલ છે વાંકી, અંદર પોલપોલરે-તારે

ભટ—

૩૫

પેલાં નાઇ બરફી ખાઈ ગીતો ગાઇ મારા ભાઈ
કુહું નાચું અ હા હા હા ! રમું રાચું વા વા વા વા !
લઇને ગાડી પ્યારી લાડી મોટી વાડી છાતી કાડી !
હા હા હા હા ! ઐ ઐ અ ઐ ! જોહોહોહોહો ઐ ઐ ઐ ઐ
આંખો ઘેરી કરી લેરી મોજાં પેરી પૈસો વેરી
માલું ચાલી ધમધમધમધમ ! સોનું ઘાલી ઠમ ઠમ ઠમ ઠમ !

ભટ—

૩૬

કરે હબર હબર સલામ સપાઈ

સિપાહી—સળર સળર જરા

ચલમે હયા ચલમે હયા

ભટ—હાય હાય !

સિપાહી—ચુપ પલીઠ મુજ નાસળ

ભટ—પેટ દુઃખેછે જોય અરરર !

સિપાહી—ન મરું કર ન સર હીલા

ભટ—ઉ ઉ લવ બચ—

સિપાહી—માર ખાયગા ગધા

ભટ—જોયરે ઘરો શું આજ બાર વાગીરે ગયા !

મોહન—

૩૭

હવે છોડું ભાબી કરીને સતાંબી

કાકીની ખરાબી પૂરી હું કરું,

ખોટી લીધી જાણીને ફસાવી
 મળી આજ આવી હવે શું ડર
 જેર તો ખવાડ્યું પોતે શાને કપટે
 દોળી બિચારી લોળીપર લીધું વેર લીધું
 બતાવી ઘોઠું ખરું.

ગંગા—

૩૮

કોઈ લાવી આપો લાડીલી,
 હા ! બચાવી આપો લાડીલી;
 મારું જીવનું જાતન હા ! બુંદાયે રતન—કોઈ
 કોઈ મળે ના ગોળી જંગમ
 રાક્ષસનું આ કુધારે વતન—કોઈ
 કાટી સાચુ પાલવ પડીને
 ફાકટ આ મારો જાય ખ્યારી તન—કોઈ

ગંગા—

૩૯

લે લાલ ટોપી તું લટકાવી
 મગન—ઝટકાવી ઝડકાવી, જોડા ચટકાવી ચટકાવી
 ટોપી પટકાવી પટકાવી, કુડતું કટકાવી, કટકાવી
 હાઈ આમ સોટી હું ફટકાવી * * * લે૦

મણી—

૪૦

શી અજબ છે રંગ ભૂમિ લેલી આ સંસારની
 મોહની છાઈ રહી છે નાટિકા સંસારની—શી૦
 શોકને આનંદનાં ચિત્રો મનોહર ચિત્રી
 નાશ ને જાહોજલાલી છે લખી સંસારની.—શી૦

કુપાર્થ પડદા પાછળે
જે હમગ હાથે ચલાવે ચાવી આ સંસારની.—શી૦

મણી—

૪૧

સુખમય સુખ પ્રિય શુભ દિન અવસર—

રસિક—ધન્ય થયો હું આજ રસીલી.

તુજ સમ પ્રિય શ્યાણી !

મણી—પામી સુખ માણી તન ધન્ય પ્રમાણી,

રસિક—પ મ્યો યશ લદાણી—સુ૦

ખન્ને—ગુણ શુભ રમેક રસે પ્રિય હૃદયે વિવસં—સુ૦

રસિક છળી નગીય ઉભી

નજર કરી શી મધુરી !

પ્રેમ ધરી ધન્ય ડરી

જઈ વિસરી વિતક સદુ

થયા પ્રસન્ન મુરારિ—ગુ૦

ગાઈ

નીચે લખેલાં પુસ્તકો મુંબઈ ગુજરાતી

ત્યાંથી રોકડી કીમતે મળશે, વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે

૧ સૌભાગ્ય-મુંબઈ.	૩૨ જહાંગીરશા ગેહલર.
૨ વિક્રમ ચરિત્ર.	૩૩ અજબ કુમારી.
૩ કામલતા	૩૪ નળ-દયવંતી.
૪ મધુ-બંસરી.	૩૫ લલિતા દુઃખદર્શક.
૫ સુધા-ચંદ્ર.	૩૬ લક્ષ્મીપતિને રમણ.
૬ રત્નેશ્વર-સરિતા.	૩૭ સંગતનો રંગ.
૭ મેઘ-માલિની.	૩૮ દાગે હસરત.
૮ આનંદ-લહરી.	૩૯ નેક અન્નમ.
૯ પ્રતાપ-લક્ષ્મી.	૪૦ જુગલ જુગારી.
૧૦ કુલીન કાન્તા.	૪૧ નંદ બીસી.
૧૧ હરિશ્ચંદ્ર.	૪૨ નવલરા ઢીરજી.
૧૨ કનક-તારા.	૪૩ ચંદ્રલાગા.
૧૩ કુન્દબાળા.	૪૪ વસંત-પ્રભા.
૧૪ ચંદા	૧૫ રાજબીજ.
૧૬ મેવાડનો પ્રતાપીચંદ્ર.	૪૫ સંગતનાં ફળ.
૧૭ કુંબી ભાઈ બહેન.	૪૬ વિષ લીલા.
૧૮ પ્રેમ કળા.	૪૭ તીવરમે કદરૂ.
૧૯ માનસિંહ અભયસિંહ	૪૮ કૃષ્ણ ચરિત્ર.
૨૦ જૂળશાજ સોલકી.	૪૯ દેવકન્યા.
૨૧ સુંદર લેણી.	૫૦ નવલ-કુસુમ.
૨૨ શિક્ષક મણી.	૫૧ ખાનદાને ગુલ.
૨૩ બારીકદર.	૫૨ રામ-રતન.
૨૪ રામ ચરિત્ર.	૫૩ શંકુતલા
૨૫ જયરાજ.	૫૪ ભદ્રાભામિની.
૨૬ પુષ્પસેન-પુષ્પાવલી.	૫૫ વિમળા.
૨૭ નૃસિંહાવતાર.	૫૬ હોંસીલી હીરા.
૨૮ તિલક કુમાર.	૫૭ શ્રી દેવી.
૨૯ કશ્મી મેલો.	૫૮ કનક કિશોરી.
૩૦ વીર મંડળ.	૫૯ સુમાન-તારા.
૩૧ મોહિની.	૬૦ નામજતિ.
	૬૧ જહરી અંગુતરી.

બાપુભાઈ બી. નાયક.

મુંબાઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક.

